

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

LOG Id: LOG_0044

LOG Titel: Caput Vigesium Quintum. Arbor alba. Caju Puti. - XXV. Hoofdstuk. Witte-Boom

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM XXV. HOOFSTUK.
QUINTUM.*Arbor alba. Caju Puti.**Witte-Boom.*

Subsequentes hæ tres arbores maxime Myrto affines sunt, nec inproprie Indicæ Myrti dici possent: Lectorem autem non offendat, quosdam frutices ac herbas Europæas in India excrevere in arboris formam, uti hoc postea, ac præsertim de Filicibus, indicabitur.

Arboris hujus albae tres observavi species, quarum prima ac maxima hoc in capite describitur: Arbor alba major est arbor perfecta, simplici, non admodum erecto, at arcuoso gaudens trunco, qui plerumque hominem crassus est, quidam etiam duorum & ultra crassitiam habent. Raros gerit & incurvos ramos, qui comam constituunt raram & incomptam: Folia peculiarem dant formam, a cæteris sese distinguunt arboribus; primo enim formam habent foliorum salicis, vel ex Indicæ plantæ comparatione, instar foliorum Dammaræ, sed multo majora sunt & æqualia, per longitudinem nervos habentia novem decemve, quorum quatuor quinqueve præ reliquis eminent, ac plurima ad finem sunt incurvata fere instar acinacis, sex, septem, octove pollices & ultra longa, pollicem lata, firma, glabra, coloris pallide viridis, fere glauci, sique conterantur, sicca apparent & fragilia, odoris fortis quodammodo aromatici, sed & simul aciduli: Illorum sapor resinofus quoque est cum parva adstrictione, ad Myrti folia accedens, vel potum quendam spirans in India Kilang dictum. Ab utraque parte fere sunt æque acuminata, ubi quatuor quinqueve majores nervi concurrunt. Sine ordine in ramulis locantur fere sessilia.

In ramulorum extremitatibus, atque ex proximorum foliorum alis lignosi pregerminant petioli, semi-pedem longi, qui ubique obfessi sunt oblongis viridibusque capitulis, superius albicantibus, seseque aperientibus in flosculos albos ex quinque angustis petalis constantes, repletis plurimis longis, flaccidis, & albicantibus staminibus villosis, anthera albicantia gerentibus. Stamina hæc in medio seu centro pistillum viride recondunt, quod post flores delapsos, in parvo concavo persistit quasi cyathum vel caliculo. Caulis hic florifer spicam refert albicantem, quæ fortem spirat odorem, sed quodammodo acidulum, nec admodum jucundum. Post flores delapsos capitula remanent bini ternave simul juncta, adeo firmiter & proxime cauli annexa, acsi agglutinata forerent, quæ magnitudinem circiter habent seminis Coriandri, sed superius aperta sunt forma caliculi, in quo pistillum viride coronatum remansit, ac demum etiam decidit: Capitula hæc optime referunt acetabula, quæ in cirvis *Sepiæ* apparent, primo viridia, dein ex cinereo nigricantia, terrei quasi coloris, quæ in cauli sessilia manent, licet penitus sint matura: Huncque servant ordinem, ut si ab hac caulis parte tria simul locentur, ab altera caulis parte tria subsequenter appareant, ita ut alternatus eorum sit situs. In hisce caliculis tenue reconditur semen, acsi palea esset, vel quod formam habet abruptorum spinæ acuminum, parum incurvum, ac pallide fuscum, quod demum decidit, si baccæ diu in arbore supersint.

Truncus molli obducitur cortice, digitum circiter crasso, ex innumeris tenuissimis ac tenerrimis pelliculis constructo, uti in *Betula* conspicitur arbore, quæ arcte sibi invicem incumbunt, & cinereæ sunt, quæque facile separari possunt, sed adeo teneræ sunt, ut, si simplices tractentur, statim frangantur.

Inferior hujus trunci pars semper nigricans apparet, acsi combusta esset, in qua omnia etiam exustionis signa conspiciuntur, quodque mirabile est, nemo unquam hanc ardentem conspexit arborem, quique non accurate attendunt, putarent a prætereuntibus forte ignem in hunc truncum fuisse conjectum, qui facile in hoc sicco fovetur cortice, at lento serpit gradu. Sed hæc nequit esse causa saltem in omnibus, nec in iis, quæ a via remotæ sunt, arboribus. Si hinc enim cortex ignem concepisset, ac re vera flammam

ex-

Dæze drie navolgende boomen hebben groote gemeenschap met de Myrten, en zouden ook wel niet onegentlyk Indische Myrten-boomen mogen genaamt werden: Doch moet zig den Lezer daar niet aan stoeten, dat sommige beesters en kruiden, in Europa bekend, in Indiën tot boomen opgroeien, gelyk wy zulks hierna, en wel bezonderlyk van de Vaaren, zullen zeggen.

Van de Arbor Alba heb ik drie soorten geobserved, waar van de eerste en grootste in dit Kapittel beschreven wort: ARBOR ALBA MAJOR is een volslagen boom, met een enkelde, doch niet zeer rechte, maar bogtige stam, gemenelyk hebbende de dikte van een man, sommige ook van twee mannen en meer. De bladeren hebben mede een byzondere gedaante, van andere boomen eenigermaten verschillende, zy gelyken voor eerst de Wilge-bladeren, of (na de Indiaansche gelykenisse) de Dammar-bladeren, doch zyn veel grooter, hebbende effene kanten, in de lengte met 9. en 10. zenuwen gestreept, waar van 4. a 5. boven de andere uitsteeken, meest alle van vooren een weinig gekromt, bykans alle in de gedaante van een Sabel: Ses, seven, en acht duimen, of wat meer lank, een duim breed, styf, glat, van een doctze groente, wat na 't Spaansch-groen trekkende, in 't vrywen droog, bryzelende, en van een sterke reuk, dewelke wat specerijachtig is, doch ook na den suuren trekkende: De smaak is insgelyks bersachtig, met een kleine zamentrekking, en wat na de Myrten-bladeren hellende, als mede na een zeekeeren drank, die men in Indiën Kilang noemt. Van achter en vooren zynze bykans even spits, daar de vier of vyf groote zenuwen t'zamen stoeten. Zy staan zonder ordere rondom de takjes, bykans zonder steelen.

Aan de einden van de ryskens, en uit den schoot van de naafte bladeren, komen houtachtige steelen voort, een halve voet lank, rondom bezet met lankwerpig, groene knopjes, die boven op wit zyn, en haar openen in kleine witte bloempjes, gemaakt van vyf smalle blaotjes, en vervult met veele lange slappe, en witte draatjes of vlakken, daar witte noppen aanhangen. Deze draaden verbergen in haar midden een groen boorentje, 't welk na het afvallen van 't bloeizel in een hol bekertje staan blyft. Deze bloeiende steel gelykt wel na een witte Aire, en geeft een sterken reuk van zig, doch wat zuur, en niet zeer lieflyk. Na het afvallen van dit bloeizel blyven de knoppen zitten, twee en drie tegen over malkander, en zo dicht tegen de steel aan, als of ze daar aangelymt waren, zyn de omtrent zo groot als een Coriander-zaat, doch van vooren open, in de gedaante van een bekertje, daar het voorschreeve groene boorentje nog in staat, en ten laatsten ook uitvalt: Deze knopjes gelyken best na de bolle wratten, dewelke men ziet aan de baarden van de Zee-kat, eerst groen, daar na uit den graauwen swart-achtig, of aart-verwig, blyvende tegens den tak aan zitten, al zynze geheel ryp, zy houden ook meest die ordre, dat als 'er drie aan eene zyde van den steel staan, de naastvolgende drie aan de andere zyde staan. In deze kelkjes legt beslooten een fyn zaat, als of bet kaf was, of als afgebrookene spitzen van doornen, een weinig gekromt, en ligt-bruin, bet welk daar mede metter tyd uitvalt, als de bezienslange aan den boom hangen blyven.

De stam is bekleed met een zachte schorsse, omtrent een vinger dik, uit ontelbare zeer dunne en teere velletjes gemaakt, gelyk men aan onze Berke-boomen ziet, dicht op malkander leggende, vuil-wit, of vaal, men kanze wel van malkander scheiden, doch zyn zo teer, datze, als men de enkelde bandelt, terstont breeken.

Het onderste van dezen stam ziet men altyd meest swart, als of bet verbrant was, daar aan men ook alle de teekenen van brant bemerken kan, en dat te verwonderen is, niemant heeft ooit dezen boom zien branden, die 'er minst op letten, meenen dat 'er zomtyds door de voorbygaande eenig vuur tegen deze stam geworpen wiert, 't welk in deze drooge bast zeer ligt komt te vatten, en al smeulende voort te eeten. Maar dit kan niet zyn, immers niet aan alle, en die verre van den weg afstaan. Want zo de bast bet vuur gevat, en inderdaat gebrant had-

excitasset, tum herbæ adstantes quoque combustæ fuissent, hocque non in omnibus, sed in quibusdam tantum apparet arboribus, quod contrarium observatur: Unde puto, ardentibus diebus æstivis hunc siccum & tenerum corticem, qui ignis fomitem tantum refert, per ardentem Solis fervorem incendi, non tamen eo usque, ut flammam concipiat, sed quidem ita exuri, ut combustus quasi videatur: Hinc meæ sententiæ favet, quod semper hæ arbores solitariae, nec aliis silvestribus mixtæ inveniantur, & sibi quasi solis in altis ac ventosis montibus locum occupent, nec multas circa sese admittant herbas silvestres, excepto carice, aliisque repentibus Filicibus. Hæ quoque arbores semper vagæ ac remotæ ab aliis crescunt, ita ut harum silvæ semper sint apertæ & ambulationibus faciles, sed radiis solaribus admodum expositæ.

Si calidioribus diebus hæc perambulemus silvas, odor percipitur resinofus, nec umbras facile dant delassatis atque anhelosis ambulatoribus, vespertino vero tempore, vel si nullos emittat Sol radios, gratæ hæ admodum sunt silvæ, atque adeo jucundum dant prospectum, ut quidam cum Hagana illas comparent silva: Ex albo seu cinereo colore hæ arbores longinquo facile dignosci possunt, ac plerumque solo crescunt rubro, pingui & argilloso, alba mixto terra atque lapillis, quod haud facile alias producit plantas.

Baccæ maturæ seu fructus resinofus dant saporem, ad Myrtum accedentem, cum notabili adstrictione sine ullo calore; vetustæ vero baccæ admodum sunt siccæ, fragiles, ac fere fatuæ & insipidæ.

Folia quoque adeo sicca sunt, ut ex contritis vix ulus elici possit succus. Lignum fatis durum ac grave est, longitudinalibus confans fibris, nec elegantem dat colorem, ex cinereo enim albicat fusco mixtum, per longitudinem facile finditur, immo fere sponte, si foli fuerit expositum, ejus medulla est mollior, fungosior, ac plurimum rimas agit. Edificiorum operi nullo modo inservit, quum non bene poliri possit, facile findatur, ac cito cariosum fit: Lignum enim hoc spurias ac malignas habet maculas, quæ cariosæ apparent, & facile vermes seu coffos admittunt, quod autem plerumque in arboribus observatur sponte prolapsis: Econtra in aqua marina satis durabile est, sed tum non prolapsæ sed recenter cæsæ eliguntur arbores, ex quibus costæ navium vel afferes formantur. Si secetur hoc lignum, gratum sed debilem præbet odorem fere instar Sandali, sique majora hujus ligni frusta levigentur, fibræ apparent tenues, ipsa autem haud facile poliri possunt.

Arbor ipsa per fortiores facile disjicitur ventos ac imbres, quum solitaria sit locata, nec profundas admodum ac raras agat radices, atque projecta cito per ærem ac pluvias corrumpitur.

Anni tempus. Flores dat Januario, ac quædam mense Martio; fructus maturefcunt ab Augusto in Novembrem, nec facile progerminant, ita ut raro ex his arbusculæ propullulent, quæ neque transplanari vel ab hominibus coli possunt.

Nomen. Latine *Arbor Alba major*. Communi Malaicensi nomine *Caju-puti*, uti & nostræ nationi dicitur *Witte-boom*; quidam *Kilang-arbores* vocant, ob foliorum odorem: Alii *Brant-boomen* seu exustas nominant arbores, quum incendii signa ad truncum appareant: Verum nomen Malaicenses est, *Caju-Gelam* ac fructus *Gelam*: In Java & Baleyæ fructus vocantur *Bollong* & *Bobolong*. Paleosum semen ex caliculis separat ac colligunt, vocantque *Sari-bollong*. Ternatensibus dicitur *Hate-kelang* & *Badjule*. In lingua Amboinensi varias habet denominationes juxta varia, in quibus crescit, loca. Vulgo vocatur *Ay-puti*, sed proprie *Kilam*, *Ilan*, & *Elan*: In Hitoë *Camelan*, ac si dicerent *Comal-Ilan* seu *Dammar-Ilan*, quum hujus arboris folia magnam habeant similitudinem cum *Dammar-arboribus*. In Ceram a *Lubunensibus* vocatur *Sakelan*, in Banda *Kelan*, quæ omnia nomina sine dubio ortum habent a Malaicensi *Gelâm*: In Macassar vocatur *Baru-Gallam* & quoque simpliciter *Gelam*.

Locus. In omnibus fere occurrit insulis Archipelagi hujus Moluccensis, a Celebes parte Orientali per Moluccas, Ceram, & Amboinam, plurimum vero

badde, zo zoude de naast omstaande ruigte mede gebrant hebben, en zulks dan ook niet aan alle, maar alleen aan sommige boomen gezien werden, van 't welke beide men nu het tegendeel ziet: Zynde daarom myn gevoelen, dat by beete Zoemer-dagen, deze drooge en teere bast, die enkel tontel gelykt, door de brandende Zonne-bitte wert aangesteeken, doch echter niet in een ligte brant komt te raaken, maar wel zodanig verzengt wert, dat by daar door als verbrant komt te droogen: Hier toe, namentlyk tot dit myn gevoelen, belpt ook, dat deze boomen altyd by malkander, en nooit onder andere Bosch-boomen vermengt staan, maar als voor haar zelve op booge lugtige bergen een plaats innemen, en niet veel ruigte onder haar lyden, behalven het Sny-gras, en alderhande soorten van kruipende Vaaren: Staande zelfs ook ydel en wyt van malkander, zo dat het in deze Boschen altyd ligt en wel te wandelen is, maar zyn gevolgelyk voor de Zonne-straaLEN ook openstaande.

Als men ook by beete dagen door deze Boschen wandelt, zo wert men een bersachtige reuk gewaar, en men kan daar qualyk schaduwe vinden, om wat onder te rusten, of zyn aasem te verbaalen, maar als 'er geen Zon en is, of by avont-stonden, dan gevenze zo een aangenaame uitzigt, datze sommige by het Haagse-bosch komen te vergelyken: Aan baare witte verruwe of couleur, kan menze van verre wel bekenen, en zy staan gemeenlyk op een roode vette klei-gront, met witte aarde en steentjes vermengt, zynde een harde gront, die niet ligt andere planten kan voortbrengen.

De rype bezien of vruchten hebben een bersachtigen smaak, al mede na de Myrten trekkende, met een merkelyke zamentrekking, en egter zonder bitte, doch de oude bezien werden zeer droog, bryzelig, en bykans zonder smaak.

De bladeren zyn ook zo droog, dat men uit de gevreezene qualyk eenig zap krygen kan. Het hout is redelyk hart en swaar, langdradig, en van geen mooye couleur, te weten uit den witten na den graauwen trekkende, daar wat ligt-ros onderloopt, het splyt gaarn in de lengte, en dat van zelfs, als 't in de Zonne legt, het burt is weeker, voosser, en meest gescheurt. Tot den huis-bouw deugt het niet, om dat het zig niet glat laat werken, ligt scheurt, en de worm haast daar in komt, want dit hout heeft van binnen valsche plekken, die baar als vermolzent vertoonen, en daar ook de worm inkomt, doch 't welk men meest ziet aan boomen, die van zelfs omvallen: Daar en tegen is het in Zee-water redelyk durabel, maar als dan neemt men geen omgevallene, maar vers gekapte boomen, die men dan in bouten, of planken afsaagt. In 't zagen geeft dit hout een aangename, hoewel slappe reuk van zig, schier als Sandel-hout, en als men goede massyve stukken daar van krygen kan, en die opgeschaaft werden, dan vertonenze baar fyn geaderd, doch laten zig niet polysten.

De boom wert door sterke winden ligt omgeworpen, om dat by zo ydel staat, en weinige wortelen heeft, daar by dan door regen en lugt in weinige tyd bederft.

Saysoen. Zy bloeyen in Januari, en sommige in Maart; de rype vruchten ziet men in Augustus tot in November, en teelen zo qualyk voort, dat men zeer zelden daar van jonge boompjes vint, en die en laten zig ook door geen menschen handen verplanten.

Naam. In 't Latyn *Arbor Alba major*. In 't gemeene Maleys *Caju-puti*, en zo ook by onze Natie *Witte-boom*, sommige noemenze *Kilang-boomen*, na den reuk der bladeren: Andere *Brant-boomen*, om datze altyd eenige teekenen van brant aan den stam hebben: De regte Maleysche naam is *Caju-Gelam*, en de vruchten *Gelam*, op Javaans en Balys, de vruchten *Bollong*, en *Bobolong*. Het kasachtige Zaat uit de kelkjes vergaderen in 't byzonder, en noemen 't *Sari-bollong*. Op Ternataans *Hate-Kelang*, en *Badjule*. In 't Amboins heeft by verscheide namen naar de plaatzen, daar by wagt. In 't gemeene noemenze hem *Ay-puti*, maar eigentlyk *Kilam*, *Ilan*, en *Elan*: Op Hitoë *Camelan*, als of ze zeiden *Camal-Ilan*, of *Dammar-Ilan*, om dat dezee booms bladeren en reuk groote gelykenisse hebben met de *Dammar-boom*. Op Ceram by de *Luhuneezen* *Sakelan*, op Banda *Kelan*, alle welke namen waarfchynelyk afkomen van 't Maleysche *Gelâm*: Op Macassar *Baru-Gallam*, en ook slegts *Gelam*.

Plaats. Men vintze schier in alle Eilanden van dezen Moluxen Archipelagus, van Celebes Oostgedeelte, door de Moluccos, Ceram, en Amboina, doch meest door alle

per insulas ad Eurum fitas ac forte usque ad *Novam Guineam*, in Boero & Cerama totos occupat montes, ac vix ullam in suo districtu admittit arborem, excepta *Casuarina Montana*, aliisque similibus ficcis arboribus, quas circa sese tolerat, praesertim in Leytimoræ montibus post Castellum Victoriam: Atque uti dicitur, pagus *Kilang* nomen ex hac arbore traxit, quum sit exstructus in colle, qui antea totus occupatus erat ab hisce arboribus, uti hic tractus plures tales profert arbores. Raro prope litus occurrit, sed in montibus ad Bombardæ distantiam a litore sese offert: In altissimis ac frigidis montibus non late germinat, sed locis ipsis vicinis ac radiis solaribus melius expositis.

Ufus. Hujus arboris cortex plurimum in usu est saltem Amboinensibus, & in omnibus Moluccis ad obturanda eorum navigia, qui juncturis interponitur, si unus alteri necitur asser, ficcus enim hic ac tener cortex in aqua Marina intumescit, unde navigia arctissime obfoliat, ita ut Indis loco stupæ inserviat. Illud autem habet vitium, ut juncturis inditus sese contrahat atque excidat, quod picando tamen satis prohibetur. Cortex hic generali nomine vocatur *Baru*, quod nomen commune est omnibus rebus, quæ adhibentur ad navigia obfolianda: Et licet hic cortex decorticetur, arbor hæc eodem in loco novum iterum producit corticem, vulnusque intra aliquot annos iterum concrevit, uti in Subere fit.

Fructus vel Baccæ Amboinensibus nullo sunt in usu, quod magis ipsorum ignorantia adscribo, quam quod minoribus valent virtutibus quam Javanenses, in Amboinensibus enim major vis aromatica percipitur, vel saltem sapor penetrantior est quam in iis, qui in Javanorum cistis aromaticis transferuntur, qui plurimum insipidi sunt, quum in Java ipsa non crescant, sed in Borneo.

In sapore tamen aliqua est differentia, in Amboinensibus enim baccis magis est resinosis & fortior, cum majori adstrictione, in Javanis vero, si recentes sint, sine dubio magis aromaticus est, in utroque tamen sine aliquo fervore, unde concludo, Javanas ac Borneas has baccas non fuisse decerptas ex *Caju-Puti* latifolia, sed ex subsequenti angustifolia, unde posteriores harum virtutes ad subsequens deferro caput.

Cortex tener cum pauxillo *Curcumæ* & *Tamaryn* masticatus, & apertis inpositis aposthematibus, pus extrahit, illaque depurat. Folia si aquæ incoquantur cum illis *Lagondi*, hisque corpus lavetur, difficilem tollunt pruritus.

Lignum hucusque raro fuit in usu: Amboinenses, ac praecipue Uliassenses ex hoc asseres formare solebant pro minoribus navigiis, quodque etiam nunc adhibent, si aliud deficiat lignum, quum illud quidem sit durable, sed nimis grave nec adeo minoribus aptum navigiis: Contra natio nostra post annum 1670. in magnum illud advocavit usum, quodque non tantum ad ædium adhibet exstructionem, ad quam, uti dictum est, non admodum est durable, nec valet, sed etiam ad costas & fulcra majorum navium, ad quæ bonum ac durable observant, unde & plurimæ silvæ harum arborum circa Castellum Victoriam jam sunt excisæ.

Caju-Kelam in Occidentalibus crescens insulis, uti in Java, Borneo, & Malacca, graciliorem habet truncum, non ultra crus crassum, qui instar *Piceæ* erigitur, ad altitudinem quinque sexve ulnarum. Ejus folia sunt pinguiora ac latiora, & lignum quoque durum est ac grave: Ibi crescit non in montibus, sed in planis campis & juxta fluminum ripas in argilla rubra. Ejus lignum ibi inservit ad postes & costas, quæ grave sustinere debent pondus, propter solidum ejus robur, unde & pontibus inservit, qui ab una *Calappo* arbore ad aliam extenduntur, quos *Tiffadores* transeunt, binosque tales connectunt pontes, uti alias cum *Bambosis* fit. Hujus cortex ficcus seu *Baru* adhibetur non tantum juncturis navium, sed etiam cum pingui *Oleo Minjac-Caju* mixtus, ad faces & candelas formandas, quod oleum ex arbore *Koring* elicatur, quæ folia habet instar *Mangii albi*, sique hujus truncus incidatur, vel foramen in illo perforetur, atque ignis huic substruatur lentus, tum *Oleum* hoc exstillet

de Zuit-ooster Eilanden, en misschien tot Nova Guinea toe, op Boero en Ceram bekleet by gebeele lange gebergten, qualyk een ander boom in zyn district lydende, bebalven de *Casuarina Montana*, en andere diergelyke drooge boomen, die by aan de kanten by zig lyt, inzonderheit op het gebergte van Leytimor, achter het Kasteel Victoria: en zo men zegt, heeft de Negory Kilang haar naam hier van gekreegen, om datze gebouwt is op een heuvel, die te vooren vol van deze boomen was, gelyk het district van de Negory nog is. Digt aan strant ziet men hem niet of zelden, maar in 't gebergte omtrent een Kanon-schoot daar van afgelegen, begint by zig te zertoonen: Op zeer hooge en koude bergen wil by ook niet voortkomen, maar wel op plaatsen, die daar naast onder aan leggen, en daar de Zonne-stralen beter vatten kunnen.

Gebruik. De schorsse van deze boom is meest in gebruik, immers by de Amboineezen, en in alle de Moluccos, te weten, tot het digt maken van bare vaartuijen, werdende tusschen de voegen gelegd, als men de eene plank op de andere wil zetten, want deze drooge en teere bast swelt in het Zee-water op, en maakt de vaartuijen zeer digt, zo dat by by deze Indianen voor werk dient. Dog by heeft wederom die foute, dat by in de voegen inkrimpt, en uitvalt, 't welk egter genoegzaam belet wort door 't kalefateren. Deze bast wert met een generalen naam genaamt *Baru*, een naam gemeen aan al het geen men gebruikt tot het stoppen, en breeuwen van vaartuijen: Hoewel by eigentlyk tot breeuwen niet dient, en alwert deze bast afgetrokken, zo krygt den boom al wederom een nieuwe op dezelfde plaats, en de wonde groeit in eenige jaren wederom toe, gelyk aan den Kork-boom geschieet.

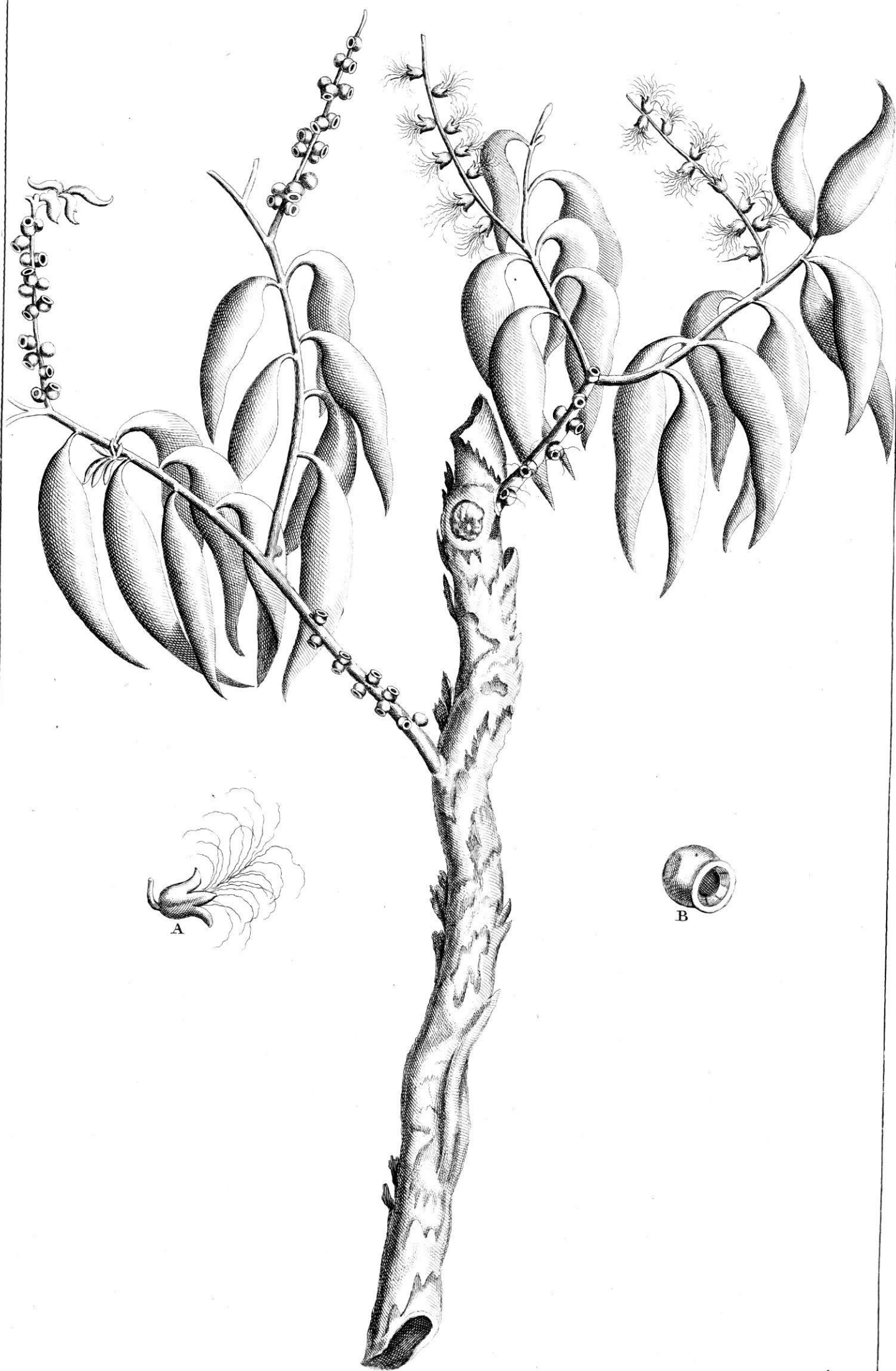
De vruchten of bezien hebben by de Amboineezen geen gebruik, het welk ik meer haar onwetendheit toeschryve, dan datze minder van kragten zouden zyn, als de Javaansche: want men bevint in de Amboinsche meer speceryachtigheit, of immers merkelyker smaak dan in de gene, die in de Javaansche Kruit-dozen overkomen, dewelke meest zonder smaak zyn, om datze op Java zelfs niet wassen, maar op Borneo.

Daar is echter nog een klein onderscheit in de smaak, want in de Amboinsche bezien is by bersachtiger, en sterker, met meerder zamentrekking, maar in de Javaansche, (zo zy vers zyn) is by buiten twyffel speceryachtiger, doch in beide zonder eenige bitter, waar uit ik gisse, dat de Javaansche en Borneesche niet van deze groot-bladige *Caju-Puti* komen, maar van 't volgende klein-bladige, dies ik de verdere kragten tot dat Kapittel uitstelle.

De jonge schorsse met een weinig *Curcuma* en *Tamaryn* gekauwt, en op opene Aposteemen gelegd, trekt den eiter uit, en zuivert dezelve. De bladeren in water gekookt met die van *Lagondi*, en daar mede gewassen, verdryven het moeyelyk jeuken.

Het hout is tot nog toe ook in klein gebruik geweest: De Amboineezen, inzonderheit in de Uliassers pleegen daar wel planken van te maken tot kleine vaartuijen, en 't welk zy ook nog al doen, by gebrek van ander hout, om dat dit hout wel durabel is, maar daar by swaar, en tot kleine vaartuijen niet zeer bequaam; Daar en tegen onze Natie hebben het na 't jaar 1670. in grooter gebruik gebragt, nemende 't zelve niet alleen tot den huisbouw, waar toe het echter, als gezegt, zo wel niet deugt, maar ook tot inbouden en ribben van groote vaartuijen, daar zy 't goet en durabelder toe bevonden hebben, en waar door de meeste Boschen rondom het Kasteel Victoria nu ook al uitgekapt zyn.

De *Caju-Kelam* in de Westersche Eilanden vallende, als op Java, Borneo, en Malacca, is wat ranker van stam, niet boven een dye dik, zo regt als een sparre, en vyf en zes vademmen hoog. De blaaderen zyn wat vetter en breder, en het hout is mede bart en swaar: Het wast aldaar juist niet op de bergen, maar op de vlakke velden, en langs de Rivier-kanten, daar het roode klei heeft. Het hout is aldaar gebruikelyk tot sparren en ribben, die eenige swaarte moeten dragen, wegens hare stevigheit, als mede om de bruggen van de eene *Calappus*-boom tot den anderen te maken, daar de Teiffersaers overlopen, dezelve twee nevens malkanderen bindende, gelyk men anders met de Bamboezen doet. De drooge bast of *Baru* wert gebruikt niet alleen, om in de voegen van de vaartuijen te leggen, maar ook om met de dikachtige *Olie Minjac-Caju* gemengt zynde, toortzen of kaarsen daar van te maken, werdende dezelve *Olie* getapt uit den boom *Koring*, dewelke bladeren heeft als die van 't *Mangium album*, en als men den stam kapt of een gat daar in boort,

lat primum molle instar olei Calappi, dein autem adeo durum & album, ac si sebum foret.

EXPLICATIO

Tabula Decima Sexta,

Exhibentis MYRTO-LEUCO-DENDRON foliis integris, lanceolato inflexis, floribus staminosis & fructibus urceolatis, quæ ARBOR ALBA seu CAJU-PUTI a Rumphio vocatur.

A. Florem. B. Fructum denotat.

OBSERVATIO.

Hujus arboris ramum jam ante aliquot accepi annos a D. Garcin nomine MYRTO-LEUCO-DENDRI Indici, incolis CAJU-PUTI dicti, cujus descriptionem nuperrime mecum communicavit idem Cl. D. GARCIN, quam in B. L. & Botanophilorum gratiam hic subjungo.

Arboris hujus Moluccensis, 50. immo 60. pedes nonnunquam altæ, trunci verticem rami occupant, qui plerumque unam alteramve ulnam longi sunt, & quorum bipedalis ut plurimum est circumferentia; tortuosa cæterum hæc arbor est, quæ candido gaudet cortice, quem Betulæ cortici haud immerito comparaveris, eo licet multo crassior sit, pluribusque idcirco confluet membranulis, quarum exteriores secedunt & temporis tractu veterascunt, in minutas difficillæ particulas, atque inspiram circumvolatæ (ut fit in Betulâ) sponte cadunt. Arboris nostræ corticem vermium quoddam genus, quorum ibi indies augetur numerus, sæpè infestat; ejusque pluribus in locis, in labyrinthi formam, cuniculos agit.

Rari, nudi, tortuosi, tenues, & fragiles existunt excelsiores Rami; tenuique, nec hujus, qui in trunco diffimili, ac proin candido, ut truncus, teguntur cortice (unde arbor hæc CAJU-PUTI Malaicenses nomen obtinuit.) bis aut ter bipartiti hi ramuli ad extremum suum tantum divergunt. Circa ramorum partem superiorem nati Ramuli alterni, rotundi, tenues, fragiliores quam lentiores, duplici teguntur membranulâ; Externâ tenui, griseâ illi Betulæ simili; crassâ & viridescente internâ: Horum quilibet ex folii ala prodit, & in longissimas, floribus & fructibus per totam suam longitudinem refertissimas spicas, omnes abeunt.

Folia sunt integra, longa, crassa, in acuminatum apicem, nonnihil tamen obtusum, desinentia, paululum sicca & fragilia, ex viridescente lutei parum obscuri coloris; figurâ & nervis ad Bupleuri latifolii folia utcumque accedentia, modò recta, modò falcata, pedunculo insunt (ut in Dammar-Ponti) plano, per 4. linearum spatium in folio pergente, & in nervos 4. ad extremum usque folii pertinentes deinceps abeunte (quemadmodum in Plantagine angustifolia id conspicitur.) tenues, ex viridescenti albescens; hisque caracteribus facilius quam tactu, (quo vix in folii dorso percipiuntur) distinguendos.

Quæ mox prodire folia, sunt pallidiora, tenera, flexilia, tangenti non ingrata, trinervia; tritu odorem fundunt fortem, aromaticum. Amplissima verò, constantissima, maximè fragilia, quæ vetustissima. Quatuor vel quinque pollices longa, duodecim vel quatuordecim lineas lata, & in ramulis alternatim sunt posita.

Flores perfecti, pentapetali, regulares, hermaphroditi, ovarium coronant, multisque gaudent staminibus, annuli formâ unitis in basi, in 5. partes plerumque divisâ, quarum nonnullas 8. vel 9. alias 10. aut 11. stamina alba sustinent: staminum quæ media sunt, circumpositis longiora existunt. Horum antheræ sunt exiguæ, subflavæ, petala minima, alba, in cochlearis formam excavata, sesqui-lineam ad maximum longa. Calix in 5. segmenta ovarium quoque coronantia dividitur. Tuba ex medio ovario surgens, simplex, recta, albescens, ubique æqualiter crassâ, & rotunda est.

Ovarium, cui hæc omnia insident, semi-sphæricum, adeoque latius quam altum, stilo destitutum, in medio suæ circumferentiæ spicæ ramuli fortiter adhæret. Maximus ejus diameter in parte superiore, lineam æquat cum dimidia. Ad glandis calicem figura externa accedit, interna autem usque ad oras femine repletur.

Alternatim disponuntur flores & fructus in spicæ formam dispositi qui insunt ramulo tenui, flexilissimo, semi-pedalis quandoque longitudinis, ubi præsertim cuncti ejus flores prodierunt; crescere non desinit.

NB. Fructum, quum maturum non viderim, haud describo.

Tom. II.

CAPUT

en een klein vuur daar onder slookt, dan komt daar een Olie uit, die eerst week is als Calappus-olie, maar metter tyd zo bart en wit wert als ongel.

UITLEGGINGE

Van de zestiende Plaat,

Welke verbeelt een MYRTE-WITTE-BOOM met hangende en beele bladeren, die Lanzets-gewyze omgebogen zyn, met veezelachtige bloemen en kruik-vormige vruchten, WITTE-BOOM of CAJU-PUTI van Rumphius genaamt.

A. Vertoont de Bloem. B. De Vrucht.

AANMERKINGE.

Ik heb van deze boom al voor eenige jaren van den Heer Garcin een takje ontvangen met de naam van MYRTO-LEUCO-DENDRON Indicum, by de Inlanders CAJU-PUTI genaamt, welkers beschryving ik ook onlangs van dezelfde Heer Garcin ontvangen heb, welke ik hier nevens aan de Lezers en Beninnars van deze studie mededeel.

Aan deze Moluccise-boom, die 50. en zomtyds 60. voeten hoog is, zyn veele takken in de kruin geplaatst, welke doorgaans de lengte hebben van een oftwee vademen, en de dikte van twee voeten in den omtrek, zynde deze boom zeer bogtig en krom, die een witte schors draagt, welke gelyk is aan de schors van de Berken-boom, schoon hy veel dikker is, en daarom ook uit meer velletjes bestaat, waar van de buitenste afschillen, en door de tyd verouderende, in zeer kleine stukjes verdeelt werdende zig omkronkelen (gelyk in de Berken-boom gezien wert,) eindelyk ook van zels afvallen; De schors van deze boom wert dikmaals door een soort van wurmpjes, die van tyd tot tyd zig vermeederen, gefchonden, en die op zommige plaatzen zels heele hollen als een doolhof formeeren.

De bovenste takken zyn weinig, bloot, krom, en ligt brekende, en zyn omvangen met een dunne en witte schors, zo als aan de stam, waar van ook de Malytze benaming van CAJU-PUTI aan hem gegeven is, zynde twee of driemaal verdeelt, en deze takjes gapen van elkander. De takjes die boven de grootere takken uitwassen, staan over en weer, zyn ront, dun, bryzeliger, en niet buigzaam, en werden met een dubbeld vlies bekleet, waar van het buitenste is dun, en gry, aan dat van de Berkeboom gelyk, het binnenste is dik en groen. Elk takje komt uit de schoot der bladeren voort, en eindigt in een zeer lange spits, overal bezet en beladen met bloemen en vruchten.

De bladeren zyn heel, lang, naauw, en dik, eindigende in een puntige spits, doch eenigzints stomp, zynde wat droog en brosch, van couleur groen, met wat donker-zeel gemengt, in de gedaante en met zenuwen als van het Bupleurum latifolium, zynde dan eens regt, dan krom als een syfe, en staan op een plat steeltje, als die van de Dammar-Ponti, het welk in het blad loopt ter spatie van vier linien, die in 4 zenuwe eindigen, (zo als in het finalbladige weegbree-blad gezien wert) die dun zyn, uit den groene-witachtig: en door welke kenteekens zy beter als door het gevoel, waar doorze naauwlyks van onder aan het blad te onderscheiden zyn, werden ontdekt.

De jonge bladen zyn bleek, teer, buigzaam, en niet onaangenaam in 't aantasten, met drie zenuwen doorweven en gevreven, geven zy een sterke en speceryachtige reuk, doch de breedste en oudste zyn bryzelig, echter langduurende, vier of vyf duimen lank, twaalf of veertien linien breed, staande over en weer aan de takken.

De bloemen zyn volmaakt, vyfbladig, regulier, en hermaphroditen, die den Eierzak omvangen, met zeer veel vezels bezet, die vereenigt zyn op de gront, als in een ring in de ronte, welke doorgaans in vyf deelen verdeelt is, waar van zommige door 8. of 9. andere door 10. of 11., aan de vezels bezet zyn, doch de middelsten van deze vezels zyn de langste, en der zelve nopjes zyn klein, en geelachtig. De bladeren van de bloemen zyn zeer klein, wit, en als een lepel uitgeholt, op zyn grootste anderhalve linie lang. De kelk wert in vyf deelen de Eierzak mede omvangende verdeelt. De pyp uit het midden van de Eierzak voortkomende, is eenvoudig, regt, witachtig, overal egaal, dik, en ront.

De Eierzak, waar op al de voorgaande deelen geplaatst zyn, is halfront, en derhalven breeder als hoog, zonder steil, en zit zeer vast aan het takje in zyn omtrek, en zyn grootste uitgestrektheid is van anderhalve linie, en zyn uitwendige gedaante gelykt wel na een kelk, ofte dop van een Eikel, dog van binnen is ze gevult met zaat.

De bloemen en vrugten staan over en weer als een korenhelm, op een dun takje, dat zeer buigzaam is, en de lengte heeft van een of een halve voet, alwaar voornamentlyk al de bloemen voortkomen, want zo lang als de bloemen uitschieten, zo groeit het takje ook.

NB. Wylik de vrucht niet ryf gezien heb, zo beschryf ik die niet.

K 2

XXVI.